LIBRARY OF SCANFAN

Milliyet'in "Kültür Mirasını Koruma" Kampanyasının Armağanıdır.

İSTANBUL'dan GÖREME'ye kültür mirasımız

9 FASIKÜL

"Bakımsızlıkla pejmürdelik yeşillerle ışıkları bozmuyor ve yeşillerle ışıklar turfanda yaz sıcağının taze ot kokularıyla birlikte uzanıyor surlar boyunca İstanbul'da. Surları izleye izleye Edirnekapı'dan Ayvansaray'a doğru iniyoruz. Sağ tarafta yarısından çoğunu kurtların yediği çürük bir kayısı gibi ortasından ayrılmış mezarlık kalıntıları. Yere yatmış taşlar, çarpılmış taşlar, kırılmış taşlar... ...Surlar Ayvansaray'a doğru evler ve mahallelere iyiden iyiye karışmıştı. Buradaki eski Blakerna Sarayı'nın evrimi tarih içinde tuhaf bir grafik çizerek gitgide çarpılmış, çurpulmuş gecekondulaşmıştı. Ve şimdi buralardaki çürük çarık evlerle barakalarda oturanlar, hangi eski saltanatların son vârisi olduklarını bilmiyorlar, uzaktan görünen Haliç'e:

— Ne kadar pis kokuyor, diye bakıyorlardı.

ÇETİN ALTAN

James L. Standfield'in objektifinden ve Huens'in fırçasından çıkma bu Fetih öncesi İstanbul resmi, ünlü National Geographic dergisinin Aralık 1983 sayısında yer almıştır. Kullanım hakkını verdiklerinden dolayı dergi yöneticilerine ve sanatçılara ayrı ayrı teşekkür ederiz.

S.O.S İSTANBUL S.O.S

İstanbul surları nasıl restore edilmelidir?

Cahide Tamer

Yüksek Mimar

Beşinci asır İstanbul'unu çevreleyen ve büyük bir kısmı ile günümüze ulaşan Bizans surları, özellikleri göz önünde tutularak, nasıl onarılmalıdır?

Bu çeşit restorasyon çalışmalarım nedeni ile, kafamda oluşturduğum yöntemlerle, sorunun yanıtını vermeye çalışacağım:

Kanaatimce, "mükemmel iyinin düşmanıdır" diyerek gelişi güzel, bilgisizce birtakım müdahaleler yapmak ne denli yanlış ise, "dört başı mamur olsun" diye hiçbir şey yapmamak, dolayısı ile eserin kurtarılmasını geciktirmek, o denli yanlıştır.

Bu görüşten hareketle, İstanbul sur,burç, kapı ve kalelerinin onarım ve restorasyonları, en kolay yoldan, pratik, süratli, olabildiğince ucuz ve de bilimsel olarak nasıl yapılabilir?

Bizans surları, inşa amacı ile ilgili fonksiyonunu, asırlar öncesinden yitirmiş bulunmaktadır. Bu nedenle de, bugün artık harabiyet derecesi, tarih, eski eser, estetik ve turizm açısından önemleri göz önünde tutularak ele alınmaları gerekmektedir.

Uygulanacak prensipler, ameliyat esnasında, yerine göre, verilecek karara bağlı olacaktır "yerine göre" diyoruz, çünkü her ameliye, kendi içinde ve kendine göre özellik arz eder. Karşılaşılan problemler hep aynı olmayabilir.

Esasen, işin önemli tarafı, yerine göre yapılacak uygulamanın tayinindedir. Bundaki muvaffakiyet, restoratör mimarın becerisi ile orantılıdır.

Onarım yaparken, mevcut kısımların ne yeni baştan inşa edilirmişçesine yenileştirilmesi, ne de, yok olanların yerine yenilerinin yapılması düşünülebilir.

Böyle bir harabede, onarım ve restorasyon çalışmalarını iki safhada mütala edecek olursak, 'A' ve 'B' safhalarında yapılacak işler, kısaca şöyle olabilir:

A) Birinci safha:

1— Tehlikeli olan kısımların yerine göre benimsenecek usullerle takviye edilmesi,

2— Harabiyetin durdurulması için gerekli onarımın yapılması,

3— Kitleler halinde zamanla çökmüş ve halen zeminde durmakta olan eski duvar bloklarının bulundukları yerlerinde bırakılması ve gerekli müdahalelerin yapılması,

4— Bir şerit halinde, tespit edilecek çevrenin temizlenmesi, gecekondulardan arındırılması,

5— Zamanla, tarihî ve mimarî hüviyet kazanmış yapılar varsa; bunların eski yaşantıları aksettirmeleri bakımından korunmaları gerekebilir. Bu ve diğer sebeplerle icap edecek istimlâkların yapılması; Sur dışı hendeklerin ve toprak dolguların tamamen mi, kısmen mi, yoksa yer yer mi boşaltılmalarının uygun olacağı ya da olduğu gibi mi bırakılacakları hususunda, yapılacak inceleme ile, imkânlar ve imkânsızlıklar incelenerek bir karara varılması ve ona göre uygulama yapılması,

6— Şerit halinde ele alınan çevrenin temizliği ve tanzimi,

7— Özetle, bugünkü mimarî silüetin temiz bir halde dondurulmak sureti ile muhafazası, işin bu safhasında, yeterli olacaktır.

B) İkinci Safha:

8— Ancak, büyük bir oranda ayakta kalabilmiş, mimarî elemanları izleri yerinde duran bazı kulelerde, restorasyon işi, daha ileri ölçülerde yapılabilir. Böylece, kazanılacak hacimlere, müze vs gibi fonksiyonlar verilebilir.

İki safhada maddeler halinde kısaca özetlemeye çalıştığım işlere paralel olarak aşağıdaki hususların da gerçekleştirilmesi lazımdır:

a) Yerli ve yabancı neşriyat, harita, çap krokisi, rölöve, resim, fotoğraf vs. gibi eserle ilgili, temin edilebilir ne varsa, kopyeleri alınarak belli bir yerde arşivlenmeli,

b) Ele alınacak kısımlarda işe başlamadan önce eserin ve çevresinin panoramik olarak, arşiv vesikası olabilecek nitelikteki kaliteli fotoğraflarla taranması; onarımlar sırasında ve restorasyondan sonra da, aynı zaviyelerden olmak üzere fotoğraflanma işinin tamamlanması,

c) Onarım ve restorasyon esnasında kurulan iskelelerden yararlanılarak röleveler ve onarım seyirinde röleveler işaretlenmek sureti ile belirtilmesi.

Netice olarak özetlemek gerekirse, Çin seddinden sonra bu ölçüde ayakta kalabilmiş, kendi türünde eşsiz olan bir eser yukarıda işaretlenen işler sonrasında artık kurtarılmış sayılabilecektir.

Bir yandan, eser boyunca uzanacak olan yeşil sahada insanlar gezmek-görmek, hava almak için dolaşabilecekler, diğer yandan restore edilen kısımlarda düzenlenecek kapalı ve açık müzeler sayesinde sunulacak kültürel ve turistik hizmetlerle ulusal gelire küçük ölçüde de olsa katkıda bulunabileceklerdir.

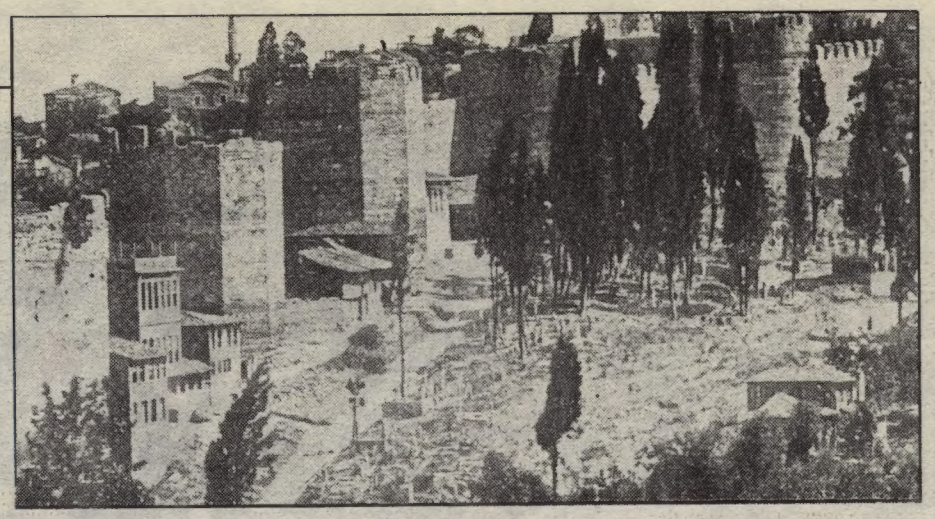

İstanbul'un karasuları

Nezih Başgelen

Marmara kıyısından Haliç'e kadar uzanan kara surları, yapılış özellikleri açısından iki kısımda incelenebilir. **1. Kısım:** Mermer Kule ile Tekfur Sarayı arasında yer alan ve büyük bölümü II. Theodosios zamanında onun emriyle şehrin valisi (praefectus praetorio) Anthemios'un gözetiminde yapılan surlardır. Önünde 10 metre derinliğinde bir hendek bulunan, üç kademeli, içinde bir seyirdim yolu olan surlar dört, altı, sekiz köşeli 96 kule ile kuvvetlendirilmişti. Kapılar iki kule arasında alınmak sureti ile korunmuştur. Daha sonra 447 şiddetli depremde büyük hasar gören bu surlar vali Konstantinos tarafından 60 gün içinde onarılmıştır. O sıralarda Attila'nın muhtemel bir saldırısından korkuluyordu.

2. Kısım Tekfur Sarayı ile Haliç arasında kalan ve 14. Mıntıka olarak tanımlanan sur kesimidir. Theodosios surlarının bu bölümü, daha sonraları burada yapılan Blakhernai Sarayı ve mahallesini çevreleyecek şekilde değiştirilmiş ve tek katlı yeni bir sur duvarı yapılmıştır. Daha sağlam kulelerin yer aldığı bu bölümde hendek yoktur. Bu kesim, Manuel Komnenos, Heraclius ve Leon Suru olmak üzere 3 bölümden oluşur.

Mermer Kule'den Yedikule'ye:

Marmara Surları'nın bitiminde, Kara Surları ile birleştiği kesimde yer alan 'Mermer Kule' deniz surlarının en ilginç kulelerinden birisidir. Bugün dalgalara karşı mahmuzlu olarak yapılmış olan bu kulenin önü toprakla doldurulmuş ve kısmen onarılmıştır. Kara Surları, genellikle, Mermer Kule'nin biraz ötesindeki II. Basileos ile IX. Constantinos'un kitabelerini taşıyan burçtan başlatılır. Bu başlangıç bölümü, sahil yolu tarafından büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Sahil yolunun Yedikule tarafındaki kenarında bulunan surun iç tarafında, şehrin eski askeri kapılarından biri yer alır. Üzerindeki XP monogramı nedeniyle İsa Kapısı olarak adlandırılmaktadır. Yedikule'ye kadarki sur kesimi, bugün çeşitli binalarla örtülmüştür. Tren yolu da buradan geçer.

Yedikule ve Altın Kapı:

İstanbul'un alınmasından sonra, 1457-58 kışında ana sur bedeni üzerindeki eklemelerle Fatih tarafından yaptırılan Yedikule Hisarı, bir eşkenar beşgeni andırır. Beşgenin tabanında Altın Kapı yer alır. Klasik Roma üslubunda yapılmış ve üç kemerli bir zafer takı şeklindeki bu kapı mermer bloklarla kaplı iki kuleyle çevriliydi. Kemer ve cephesi de altın yaldızlarla süslenmişti. Seferden dönen muzaffer imparatorlar bu kapıdan şehre girerlerdi. Fatih devrinde eklenen üç kule ile bir hisar haline getirilen Yedikule'nin içine, bir cami ve muhafızlar için koğuşlar yaptırılmıştır. Osmanlı devrinde, önceleri silahların ve devlet hazinesinin saklanmasında, daha sonraları ise savaş halinde bulunan ülkelerin tutsak elçileri için hapishane olarak kullanıldı. II. Osman da burada boğduruldu. XVI. yüzyıla kadar kulelerin üstü örtülüydü.

Yedikuleden Belgrad Kapısı'na:

Surların bu kesimi oldukça iyi korunmuş durumdadır. Yedikule Kapısı'ndan Belgrad Kapısı'na kadar 11 burç sıralanır. Sekizinci burcun üzerinde Leo III ve oğlu Constantine V'in onarımlarına ait kitabe yer alır. Onuncu burçta ise, John VIII Palaeologus'un 1434'teki onarımına ait bir kitabe vardır.Belgrad Kapısı Bizans devrinde "Pyle tou Ksylokerkou" adıyla tanınırdı.Surların ikinci askerî kapısı ve askerî kapıların da en büyüğüydü. Bugünkü adını ise Kanunî'nin 1521 Belgrad seferinden sonra almıştır.

Belgrad Kapısı'ndan Silivri Kapı'ya

Oldukça iyi durumdaki 413 burç ve sur bedeninin bulunduğu bu kesimde de III.Leon V.Constantin VII. Jean Paleologus'un onarımlarına ait kitabeler, ikinci askerî kapı 8 ve 9. burçlar arasında yer alır. Bizans devrinde "Pyle tes Pigis" olarak adlandırılan Silivri Kapısı'nın kuzey burcunda ise Bryennius Leontari'nin kitabeleri yer almaktadır. Silivri Kapısı'nın 200 metre uzağında Bizans İmparatoru I. Leon tarafından yaptırılan 'Balıklı Ayazması' vardır. Suyunda balık bulunması nedeniyle bu adla tanınan ayazma, Bizans devrinde "Zoodhos Piği" (Hayat bağışlayan kaynak) diye anılıyordu.

Silivri Kapısı'ndan Mevlevîhane Kapısı'na:

Bu kesimdeki surlar öncekilere nazaran çok daha fazla tahrip olmuştur. 4. ile 5. burcun arasında, Sigma Kapısı olarak adlandırılan üçüncü askerî kapı yer alır. Bu kapının üzerinde,14. yüzyıla kadar ayakta kaldığını bildiğimiz surları yaptıran İmparator II. Theodosius'un bir heykeli vardı. Bu sur kesiminde de 4 tane Bizans kitabesi yer almaktadır. Bizans devrinde "Pyle tou resiou", bazen de Rhegion Kapısı diye anılırdı. Bugünkü adını 16. yüzyılda Merkez Efendi tarafından kapının yakınında kurulan Mevlevî dervişlerinin tekkesinden almıştır.

Mevlevîhane Kapısı'ndan Topkapı'ya:

İki kapı arasında yer alan 15 burç, kısmen iyi durumdadır. 9. ve 10. burçlar arasında 4. askeri kapı yer alır. 11. ile 13. burçların arasındaki bölüm Millet Caddesi'nin açılması sırasında yıkılmıştır. Yolun iki tarafındaki sur kesimi ise onarılmıştır. Bizans devrinde "Pyle tou Hagiou Romanou" adını taşıyan Topkapı bugünkü adını Fatih Sultan Mehmet'in fetih sırasında buraya yerleştirdiği en büyük topundan almıştır. Kapının iç kesiminde bu topun taş güllelerinden bazıları durur.

Topkapı'dan Edirnekapı'ya:

Bu bölümde yer alan surlar, özellikle Vatan Caddesi ile Edirnekapı arasında kalanlar, çok tahrip olmuştur. Bayrampaşa Deresi (eski ismiyle

Lycus deresi) vadisini aşan bu sur kesimi, fetih sırasında yoğun topçu ateşi görmüştür. Ulubatlı Hasan da zafer sancağını bu sur kesimine dikmiştir. Vatan Caddesi'nin açılması sırasında da bir bölümü tahrip olmuştur. Edirnekapı yakınlarındaki kısmen sağlam bölümde Sulukule Kapısı bulunmaktadır.

Edirnekapı'dan Tekfur Sarayı'na:

Fatih Sultan Mehmet'in 29 Mayıs 1453'te törenle şehre girdiği Edirnekapı'dan sonra Tekfur Sarayı'na kadarki bölümde, surlar oldukça iyi durumdadır. Edirnekapı'dan sonra sur bedeninin bir kısmı çevre yolu bağlantısı için yıkılmıştır. Yolun her iki tarafındaki burçlar onarılmıştır. Tekfur Sarayı'na kadar 9 burç vardır. Theodosius surları burada son bulur. Marmara kıyısından bu noktaya kadarki sur uzunluğu 5.632 metredir.

Tekfur Sarayı'ndan Haliç'e:

Bizans döneminin 2. büyük saray komplekslerinden biri olan Blacherneae Sarayı'ndan günümüze ulaşabilen yapılardan biri olan Tekfur Sarayı, son derece zengin bir cephe mimarisine, taş-tuğla işçiliğine sahiptir. İki sur duvarı arasındaki üç katlı bu yapının tarihi hakkında kesin bilgiler yoktur. Bazı kaynaklara dayanılarak Kontantinos Porphyrogennetos'a ait olduğu öne sürülmektedir. Tekfur Sarayı'ndan sonra başlayan surların ilk kısmı, Manuel Komnenos Suru adını taşır. Bu surlar Blachernae Sarayı'nı korumak amacı ile yapılmışlardır. Surlar üzerinde Eğri Kapı yer alır. Bitiminde Anemas Zindanları vardır. Bundan sonra Haliç'e paralel iki sur hattı uzanır. İç bölümü Heraclius, dış bölümü ise Leon Suru olarak tanınan bu hat, Xyloporta'da biter. Yedikule'den Haliç'e kadar tüm kara surlarının uzunluğu 6866 metredir.

İmparator II. Theodosius zamanında yapılan Kara Surları 1500 yılı aşkın süre içinde nice kuşatmalara, nice depremlere karşı dayandıktan sonra günümüz İstanbul'unda bir ölüm kalım savaşı veriyorlar. Marmara'dan Haliç'e 7 kilometrelik uzunluğu olan surların, tren yolunun geçmesinden sonra dört kez yol yapımı nedeniyle bedenleri yıkıldı. Kaçak yapılaşma ve işgallerle de bugün başları bir hayli dertte.

Tarih boyunca kara surlarının durumu üzerine tanıklıklar

"Sultan Murad Han Revan'da iken Bayram Paşa İstanbul'un hisarını baştan başa taşradan ağartmak için iç ve dış hisar yakınlarında olan mülk sahiplerini ve evkaf mütevellilerini müsâdere edüp hisar duvarının bozulmuş olan yerlerini düzelttikten sonra ağartup hizmette bulundu."
Naîma Tarihi, Cilt III. (1635 yılı olayları).

"Heybetli bir harabe dizisi teşkil eden üç sıra sur vardır: En yükseği olan iç sura sık ve eşit aralıklarla dört köşe kocaman kuleler yapılmıştır; ortadaki sur yuvarlak küçük kulelerle takviye edilmiştir; kulesiz ve çok alçak olan dış sur vaktiyle Haliç'in ve Marmara'nın sularıyla dolu, bugün otlarla ve çalılarla örtülü olan geniş ve derin bir hendekle korunmuştur. Bu surların hepsi aşağı yukarı hâlâ İstanbul'un fethedildiği günkü gibi duruyor, çünkü II. Mehmed ile II. Bayezid pek az tamir ettirmişlerdir. Urban'ın koca toplarının açtığı rahneler, koçbaşlarının ve mancınıklarının izleri, lâğım yarıkları, en müthiş hücumların yapıldığı ve en ümitsiz mukavemetlerin görüldüğü yerleri işaret eden her şey hâlâ belli oluyor. Ortadaki surların yuvarlak kulelerinin hemen hepsi temeline kadar yıkılmıştır; iç surların kulelerinin çoğu ayaktadır, ama yıkılmış, kırılmış, tepeleri baltayla kesilmiş ağaç gövdeleri gibi ufalanmış, yukarıdan aşağı yarılmış veya temelinden denizin oyduğu kayalar gibi oyulmuştur. Perdelerden aşağı düşmüş koca koca duvar parçaları orta sur sahanlığını, dış sur sahanlığını ve hendeği kapamıştır. Küçük yollar yıkıntıların ve yüksek otların içinden kıvrıla kıvrıla gider, taşların ve yıkılmış surların altında kalmış toprak çöküntüsünün arasında, gür bitki örtüsünün karanlığında kaybolur. İki kule arasındaki her burç parçası, ihtişam ve azamet dolu şaşırtıcı bir harabe ve yeşillik tablosudur. Her şey dev gibi, vahşi, dimdik, tehditkâr ve hürmet telkin eden debdebeli ve hüzünlü bir güzellikle doludur. İnsana derebeylik şatolarının ucu bucağı olmayan bir silsilesinin harabeleri veya Doğu Asya'nın efsanevî büyük imparatorluklarının etrafını çeviren o harikulâde sedlerin enkâzı gibi gelir."
Edmondo De Amicis (1874)

"Surlar. Şehrin kuşatılması sırasında ağır topların tahrip ettiği, yer-yer gedikler açılan ve hendekleri enkazla dolan kara tarafı surlarını, fethi takip eden günlerde, acele tâmir etmek ve hendeklerini temizlemek zarûreti duyulmuştur. Gerek Dukas, Kritoboulos gibi Bizans kaynakları, gerek Cafer Çelebi, Tursun Bey gibi Türk kaynakları, surlarda lüzumlu tâmirlerin derhal yapıldığından bahseder. Fakat bu tâmirleri gösteren kitâbeler yoktur. Surların ciddî sürette tâmir edilmesi imparatorluğun birçok yerlerindeki kalelerin bakım veya ihyâsına çok ehemmiyet verdiği bilinen Bayezid II. zamanına isabet eder. 1509'da vukubularak, şehri çok büyük ölçüde tahrip eden ve günlerce süren şiddetli zelzelede surların da çok zarar gördüğü bilinir. Derhal tâmir edilen surların birkaç yerinde bunu belirten kitâbelere rastlanır. Böyle bir kitâbe Edirnekapısı üzerinde, bir diğeri Silivrikapısı'nda tespit olunmuştur. Naîmâ, Murad IV.'ın Revan Seferi sırasında, 1635'te kaymakam Bayram Paşa'nın surların dış yüzlerine badana yaptırdığını ve gerekli kısımları da tâmir ettirdiğini bildirir.

Evliya Çelebi'ye göre, Bayram Paşa'ya bu fikri veren kendi babası olmuştur. Bu tâmir ile ilgili Dânişî'nin tarih kitâbesi de Edirnekapısı'nda görülmektedir. Yedikulekapısı'nda bir kitâbe 1724'de Ahmet III. tarafından yapılan bir tâmiri, Yedikule Hisarı'nın surlara bitişik şimâl kulesindeki 1754/1755 tarihi ise, hiç değilse, bu kulenin yenilendiğini gösterir. 1766'da vuku bulan çok şiddetli zelzelede de surların çok zarar gördüğü ve tamirlere Hacı Mehmed Ağa'nın me'mur edildiği bilinmekte ise de bu tamirleri gösteren bir kitâbeye rastlanmamıştır. Bundan sonra surlarda ehemmiyetle bir tamirin yapıldığına dair bir delil yoktur. Şehrin Haliç tarafındaki surlarında, Türk idaresi sırasında, belirli tamirlere dair de bilgi yoktur. Yalnız buradaki kapılar kullanılmaya devam edilmiştir. Marmara tarafındaki surlara ise, daha fazla ehemmiyet verildiği tesbit olunmaktadır. Hemen fethi müteakip kara tarafı duvarları ile, Marmara surları da 1634/1635'te kaymakam Bayram Paşa tarafından, diğer surlar gibi, tamir edilmiş olup, badanalanmıştır.

Fakat bu sırada, Marmara surları dibinde, sahil boyunca uzanan Saraybumu'ndan Yedikule'ye kadar 17 zirâ, yani 15 metre kadar genişliğinde bir de sahil yolu yapılmış ise de, bu yol, Sultan İbrahim (1640-1648) zamanında, şiddetli bir lodos fırtınası te'siri ile çökmüştür. 1635 tamiri sırasında, surlara bitişik olan bütün ev ve konaklar yıktırılarak, etrafları açılmıştır. Fakat az sonra yine surlara bitişik evler yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1656'da Bozcaada ve ve Limnos'un işgal edildiği haberi üzerine, acele tedbirler almak isteyen sadrazam Boynu-İğri Mehmed Paşa, Marmara'ya bakan surları beyaz badana ile boyatmış ve Ahırkapısı ile Yedikule arasında burçlar üzerindeki evleri yıktırmıştır. nihayet 1719 zelzelesinde de çok zarar gören Marmara surları, Sultan Ahmed III. ve İbrahim Paşa tarafından, 1722'de büyük ölçüde tamir ettirilmiştir. Bu tamirler, 1724'e kadar kısım-kısım sürmüştür.

Prof. Dr. Semavi Eyice
İslâm Ansiklopedisi (1977)

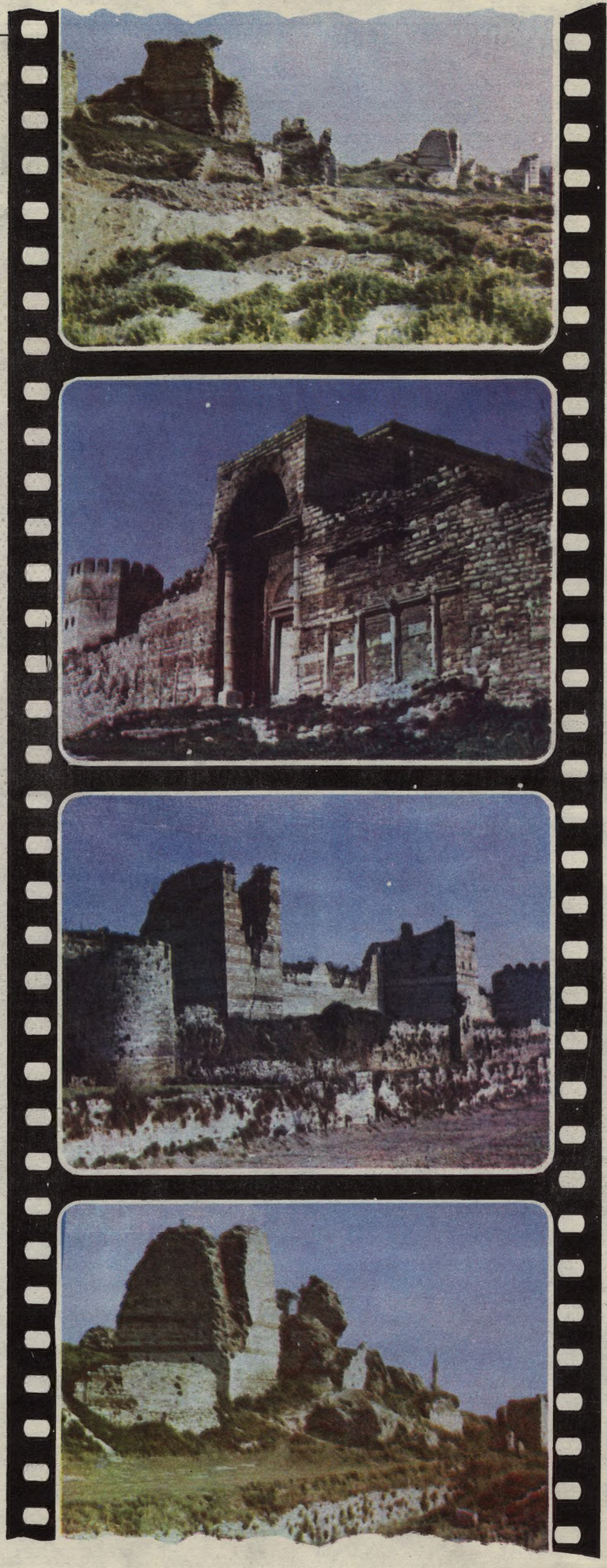

S.O.S 5 KITA'DA S.O.S

Senegal'de dün esir ticareti yapılan ev bugün "Esir Ticareti Müzesi" oldu

● *Senegal'de yıllar yılı yerli halkın 'esir ticareti'ne kurban edildiği, esir sevkiyatının yapıldığı bu tipik yerel mimarî ürünü evlerden biri, bugün "Esir Ticaret Müzesi" olarak kullanılmaktadır. Senegal hükümetinin UNESCO ile işbirliği içinde gerçekleştirdiği onarım çalışmaları, bu tür kampanyalar için örnek olacak niteliktedir.*

Gorée, Batı Afrika ülkesi Senegal'in başkenti Dakar'ın yakınındaki bir ada. 900 metre uzunluğunda ve 300 metre enindeki bu adanın kıyıya en yakın noktası 3 mil uzaklıkta. Yeşil Burun (Cape Verde) yarımadasının oluşturduğu büyük doğal limanın ağzında bulunan Gorée 1444 yılında Portekizli Denis Diaz tarafından keşfedilen bir ada. Gemilere iyi bir sığınak, kolay demirlenen bir yer olduğundan deniz ticareti yapan Avrupa ülkeleri için önem taşımaya başlamış. Adanın doğası ve konumu kolay korunabilir bir kaleyi andırır. Komşu kıyılardan kolaylıkla yapılan gıda ikmali adanın Avrupalılar tarafından kısa bir sürede iskân edilmesine ve Avrupa, Afrika ve Amerika kıtaları arasında gittikçe gelişen bir ticaret merkezi olmasına neden olmuştur.

Denizden çıkarılan malzeme ile inşa edilen evler ve kamu binaları Gorée'de değişik bir uslûba sahiptir. Gorée, kendine özgü sevimliliğini duvarları şenlendiren koyu sarı, koyu kırmızı, pembe ve pastel renklere borçludur. Adadaki alanın beşte birini kaleler işgal eder. Bunlardan en önemlisi Gorée'nin en yüksek noktasında bulunan ve doğal bir kale olan Castle' (kale)dir. Duvarların içinden bugün harabe halinde olan kulelere çıkan yeraltı tünellere geçilir. Bir başka kale de su hendeği ile çevrili, asma köprülü Estrees Kalesi'dir. Adanın en eski taş yapısı olan Azumbe Kilisesi 1482 yılında Portekizliler tarafından yaptırılmıştır. 1892 yılında yaptırılan Camiin çehresi ise deniz ve rüzgârın hışmına hedef olmasının yanısıra bilgisizce yapılan bir onarım girişimine kurban olmuş ve bir hayli bozulmuştur. Genelde kumsal seviyesindeki yapıları azar azar da olsa deniz kemirmekte, buna ek olarak da yeni yapıların inşaatında kullanılmak üzere izinsiz çıkarılan basalt, yıkıcı etkileri artırmaktadır. Yerli kadınlarla evlenen Avrupalıların 'signares' adı verilen ve Anne Pepin veya Victoria Albis gibi üne kavuşan kızların evleri, Kara Afrika Araştırma Enstitüsü tarafından müze haline sokulmuştur. Ayrıca bu enstitünün arkeologları ada sakinlerinin katılımı ile Gorèe'deki eski yapılara yeni bir yaşam kazandırmak amacı ile yerel bir gelişme sürecini yaratmak için yoğun bir çalışma içine girmiştir. Bunun yanı sıra UNESCO ve ulusal yetkililerce çalışmaları sürdürülen 'Uygulama Planı'nda yer alan projelerden bazıları şunlardır: İlkokul öğrenimini modernleştirmek, yaratıcı sanatçılar atölyesine süreklilik kazandırmak, çeşitli kale ve evleri eğitim ve kültürel amaçla kullanılacak biçimde onarmak.

Batı Afrika Müzesi dışında, hükümet UNESCO'nun işbirliği ile Batarya'da Senegal tarihini konu alacak bir müze düzenlemeyi planlıyor. Diğe. Afrika devletleri ile ilgili malzemelerin ise Dakar'daki Siyah Uygarlık Müzesi'ne taşınması öngörülüyor.

Senegal hükümeti Batarya'nın onarımında izlediği tedbirli tutumu müzenin düzenlenmesinde de sürdürmüştür. Yetkililer kararlı bir şekilde ülkenin tarihî mirasını açık artırmaya çıkarmayı yadsımış, doğal ve tarihsel sitlerin daha da önemlisi, geleneksel toplum yapısının aceleci bir değerlendirmesini yapmaktan kaçınmışlardır.

Gorée'nin askerî geçmişini adadaki 'Korsanlar Rıhtımından, Batarya Mahallesi'ndeki sokak isimlerinden kestirmek mümkün. 1580-1818 yılları arasında ada Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlar'ın 17 işgaline tanık olmuştur. 1860 yıllarında Dakar'ın gelişmesi ile nüfusu 1905 yılında 1500'e kadar düşen Gorée, ticarî önemini kaybetmiştir.

Esir ticaretinin en yoğun olduğu dönemlerde Gorée'den günde 200-400 esir sevk edilirmiş. Adayı çevreleyen denizde köpekbalığı kaynadığından kaçma şansı olmayan siyah esirler doğdukları topraklardan koparılırken son gördükleri manzara Gorée adası olurmuş.

Eskiden adayı çevreleyen esir yerleşim merkezlerinden bugüne ulaşan tek örnek, müzeye dönüştürülen 'Esir Evi'dir. Senegal hükümeti bu evi 1964 yılında satın alarak "Esir Ticareti Müzesi" olarak düzenlemişse de burası âcil onarım gerektirmektedir.

Gorée esir ticareti sırasında siyahların yaşadıkları ifadesi bile zor acıların simgesi olmaya devam ediyor.

BİR TANIĞIN SEYİR DEFTERİNDEN

Cahide Tamer'in uzun yolculuğu

Yüksek Mimar Cahide Tamer.
İstanbul'da doğdu, orta öğrenimini Erenköy Lisesi'nde tamamladıktan sonra Güzel Sanatlar Akademisi (Mimar Sinan Üniversitesi) Yüksek Mimarlık Bölümü'nü 1943'de bitirdi. Aynı yıl Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü teşkilâtına girdi. Restorasyon murakıbı görevi ile, İstanbul Rölöve, Ankara Merkez, Ayasofya, Topkapı Sarayı ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde çalıştı. 1954'de, Eski Eserleri Koruma Encümeni Mimarlığına ek görevli olarak atandı. 5 Aralık 1956'da, aslî görev olarak İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğünde mütehassıs baş mimarlık kadrosuna atandı. Aynı yıl Vakıflarda kurulan Kiliseler Onarım Bürosu'na ikinci ek görevle atandı. 1974'de kendi isteği ile, 30 yıl çalıştıktan sonra, emekli oldu. 2 Temmuz 1973 tarihinde Fransız Hükümeti tarafından "Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres" nişanı ile ödüllendirildi. 18 Ağustos 1983'de mesleki çalışmalar yapmak üzere, Yıldız Sarayı Vakfına Kurucu üye olarak intisap etmiştir. Eski restorasyonu çalışmalarını (olanak bulursa yayımlanmak üzere) rölöveleri, fotoğrafları ve belgeleri ile saptamak üzere çalışmalar yapmaktadır.

SÖZE başlarken bir anımı nakletmek istiyorum: 1943 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (şimdiki Mimar Sinan Üniversitesi) Yüksek Mimarlık Bölümü'nü bitirip, Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Teşkilâtı'nda (Restorasyon Murakıbı) görevine atandığım günlerde, bir iş için akademiye gitmiş, rahmetli hocalarım Akademi Müdürü Burhan Toprak ile Müdür Muavini Refik Dinç beyleri ziyaret etmişdim. Eski eserler üzerinde çalışacağımı öğrenen Sayın Burhan Toprak "Tebrik ederim Cahide, çok iyi bir seçim yapmışsın, geleceği olan çok enteresan ve çok önemli bir konu..." derken Sayın Refik Dinç; "Vah vah... kör bir branş seçmişsin" diye üzülmüştü.Aslında o günlerde,haksız sayılmazdı.Zira nice kültürlü sayılan çevreler, eski eserleri, köhne diye küçümserken pek çok belediye de yol ve meydan açmak için özellikle harap eski eserlerin, çeşme, hamam, ağaçlık ve mezarlıkların bulundukları yerleri seçiyor, böylece istimlâk işlerini kolay hallettiklerini sanarak eski eserlerin yok olmalarına neden oluyorlardı. Bu yanlış davranışların en büyük amili bilgisizlikti.

O yıllarda eski eserlerle ilgili öğrenim, Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü'nde yapılmakta, ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı, Akademi'nin bir bölümünde çalışmalarını sürdüren 'Şark Tezyini Sanatlar Mektebi'nde yürütülmekteydi. Bu mektepte çok değerli hocalar ders verir, Reis-ûl-Hattatin Kâmil Aktık, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer, Ordinaryüs Profesör Doktor Süheyl Ünver, Fevzi ve Yusuf hocalar, Vasıf Sedef, Muhsin Demur Onat ve başka hocalar hat, tezhip, minyatür, çini, sedef kakmacılığı, ebru, ahar, eski usül ciltçilik, altın varak, hâk gibi sanatları tatbiki olarak öğretirlerdi.

Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü'nde ise estetik, sanat tarihi derslerinden başka, Millî Mimari Semineri, Sedad Hakkı Eldem tarafından titizlikle uygulanır, yurdun her yanından gelen mimarlık öğrencilerini, bilhassa sömestir tatillerinden yararlanarak, vörelerine gönderir, âbidelerimizin rölevelerini yaptırır, fotoğraflarla tespit ettirir, böylece âbidelerimizin her nevi tescilini yaptırırdı. Öğrenci vazifesi mahiyetinde olmakla beraber kıymetli ve çeşitli bir birikim oluşturan bu dökümanların pek çoğunun ne yazık ki akademi yangınında (yanılmıyorsam 1 Nisan 1950'de) yanmış olduklarını sanıyorum. 1940'lı yıllarda küçük hacimde olan restorasyon çalışmaları, araç gereç yokluğunun yanı sıra zihniyet yönünden de güçlükler içinde idi. 1952 yılında bilgi, görgü artırmak üzere Fransa'ya gideceğim zaman bir yetkili ağızdan, "Paramız yok ki restoratör-mimar'a ihtiyacımız olsun" sözünü duymuş, hayretler içinde kalmıştım. 1943'te, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesine intisap ettiğim zaman, teşkilâtta sadece 4 mimardık. Bugün hiçbiri hayatta olmayan üç yüksek mimar Sedat Çetintaş, Macit Rüştü Kuralp ve Ali Saim Ülgen idi. Balonla yükseklik ölçüleri alındığı devirlerde restorasyon çalışmalarının ne denli güçlüklerle yürütülebildiği, ama her şeye rağmen yine de iyi birtakım işler yapılabildiği bir vakıadır. Zira eski esercilik tiryakilik gibidir. Bir kere zevkine varıldı mı, imkânsızlıklar, çalışmaları güçleştiriyor fakat mâni olamıyor.

● *Amucazade Hüseyin Paşa yalısı, Boğaz'ın Anadolu yakasındadır.*

Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü başmimar kadrosunda çalıştığım yıllarda, 1960'lı yıllarda, yanılmıyorsam 7805 sayı ile çıkarılan bir kanunla menşeî vakıf olan eserlerin restorasyon projesini ve keşfini hazırlamış ve mal sahiplerine tebliğ etmiş, projeye göre restore etmezlerse Vakıflar tarafından istimlâk hakkı doğacağını bildirmiştik. Bu sayede, dejenere edilerek bir takım ilâvelerle çirkinleştirilmiş eski eserlerden bir kısmı kurtarılmış, iyi bir hale konmuştu. Meselâ Eminönü'nde bulunan Rüstem Paşa Camii altındaki dükkânlar böylece eski hüviyetlerine sahipleri tarafından kavuşturulmuştur. Ve keza Nuruosmaniye Camiî altındaki çok sayıda dükkânlar da sahiplerine bu kanunla restore ettirilmiştir. Ama büyük bir eski eserde bu yasanın tatbikî kolay olmaz, zira çok yüksek meblağlara mâlolabilecek restorasyonlar hemen hiç kimsenin taşıyamıyacağı malî bir yük teşkil eder.

Kanlıca'da bir Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı vardır. XVII. asırdan kalma ahşap bir yalının divan hanesi tarihî, mimarî, tezyinî yönlerden bir şahaserdir. Devlet malı olmayan ve evlâttan evlâda intikâl eden bir meşruta yalı bakiyesi olduğu için kanunlar ona devletçe el atılmasına imkân vermiyordu.

1947 yılında "İstanbul'u Sevenler Derneği" vardı. Melek Celâl Efendi, Tahsin Öz Beyefendi bu dernek azaları idiler. Dernek o devrin rayici de olsa 5 binTL gibi pek cüzî bir meblâğ ayırıp bu eserin âcil kurtarma onarımına girmişti. Rahmetli Sayın Tahsin Öz Topkapı Sarayı'nda müdür, ben de Saray'da mimar olarak vazife görmekte idim. Yalının muhafaza onarımı ile görevlendirilmiştim.

Yalı, denize oturan onbir ahşap direkle askıya alınmış, (bu sebeple direkli yalı da denir), damı akan, denize meyletmiş bir halde idi.

Dalgıç vasıtası ile yaptığımız inceleme sonunda onbir direğin sadece birinin deniz zeminine oturduğunu, diğerlerinin hiçbir yük taşımadıklarını tespit ettik. Alttaki kayıkhane sanılan oyuğun ise denizin tahribatı yüzünden taşıyıcı temel duvarının yıkılmış olduğunu gördüm. İş çok ağır, âcil, para ise çok yetersizdi. O sırada Topkapı Sarayı'nda restorasyonlar yapıyorduk. Bu arada çıkmış hurda putrel, büyük kereste, tekrar kullanılamayacak bir malzeme birikimi vardı. Sayın Tahsin Bey bunları da yardım olmak üzere yalıya gönderdi.

Onarıma başlarken, evvelâ vapurların uzaktan ve yavaş geçmelerini temin ettik. Divanhanenin denize uzanan köşesini 8 metrelik putrelle karaya bağladık. Yıkılan temel duvarını ve taşıyıcı beden duvarını inşa etmek için, dalgıç vasıtası ile, temele taş yerine, çimentoyu, torbası ile indirip duvar gibi ördük. Zira ne deniz dibine koyabilecek büyük masif taşlarımız vardı, ne de bunları indirebilecek bir askalamız. Çimento torbalarla temel örülüp deniz seviyesine varınca iş biraz kolaylaştı. Beden duvarını ördük, böğründelerle çalışan konsol kısımlarını (ressam Şevket Dağ'ın eserinden yararlanarak) duvarımıza oturttuk, bundan sonra ahşap beden duvarlarının oturduğu çürük ahşap tabanları meşe tabanlarla takviye ettik. Damı akmaz hale getirdik. Böylece çok cüzî bir para ile bu şahaserin hayatı bir süre kurtarılmış oldu. Bu bir restorasyon değil bir kurtarma, koruma onarımı idi. Bu onarımın o tarihte intişar eden Sayın Yük. Mim. Zeki Sayar Bey'in şahsî gayretleriyle çıkarttığı, 'Arkitekti mecmuasında (XVII. yıl 1947, 11-12 nüshasında) fotoğraflarla anlatmıştım.

1957 yılında Anıtlar Derneği Başkanı Sayın Rahmi Sarohan ve heyet azası Sayın Nazif Çelebi'nin girişimleri ile bu yalının onarımını ele almış, temin ettikleri 12 bin TL ve İstanbul Belediyesi'nin 3 bin TL yardımı ile onarıma geçilmişti. Yalının onarımı Yük. Mim. Hikmet Koyunoğlu'nun emaneten benim kontrol ve nezaretimde yaptırılmıştı. Bu onarıma ait Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi'nin 1954 yılında neşrettiği 'Abidelerimiz' kitabında (sayfa 226-29) bilgi verilmektedir.

Bu yalı daha sonra 1969-70'te Turing Kurumu'nca onarılmak istenmiş, Genel Müdür Çelik Gülersoy'un isteği üzerine keşif evrâkı tarafımdan hazırlanmış ve onarımı bir müteahhide ihâle edilmiştir. Bu yalı için Prof. Sedad Hakkı Eldem ve Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından 1970'te hazırlanan çok güzel bir eser de yayımlanmıştır. Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı'nda olduğu gibi, derneklerin, kurumların ilgileri temin edilemiyebilir. Korunması gerekli görülen eski eserlerin onarımlarını gerçekleştirebilmek için devlet tarafından bir takım kolaylıklar sağlanması ve önlemler alınmasını gerekli görmekteyim.

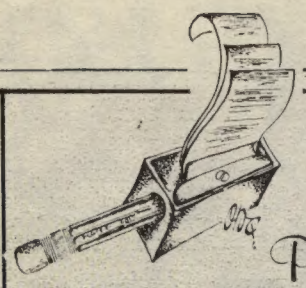

Prof. Dr. Bilge Umar

1936 İzmir doğumlu. Yüksek öğrenimini İ.Ü. Hukuk Fakültesi'nde tamamladıktan sonra aynı fakültede doktora ve doçentliğini yaptı. 1970'te E.Ü. İktisadî ve Ticarî Bilimler Fakültesi'ne geçti, 1974 yılında profesörlüğe yükseldi ve Hukuk Kürsüsü Başkanlığı'na atandı. 1978 yılında E.Ü. Hukuk Fakültesi'nin kurulmasıyla buraya geçerek "Medenî Yargılama ve İcra İflâs Hukuku" Kürsüsü Başkanlığı'na geçti. Bu fakülte daha sonra 9 Eylül Üniversitesi'ne bağlandı, halen aynı görevini sürdürmekte. Asıl uzmanlık dalının yanı sıra eski eserler hukuku üzerine bir monografisi olduğu gibi tarih ve arkeoloji üzerine çalışmaları, yayınları ve bir kısmı yurt dışında bilimsel dergilerde de yayımlanmış inceleme yazıları bulunmakta. Bu alanda başlıca eseri 'Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi' adlı iki ciltlik kitabıdır.

Eski eserlerin korunması ve hukuk

Eski eserlerin korunması, çağdaş devletin görevlerinden biridir ve bu görevi Anayasasında (m.63) belirtmiş olan Türk hukuk düzeni, hiç değilse bu açıdan, diğer pek çok devletin hukuk düzeninden ilerdedir.

Türkiye'de, eski eserlerle ilgili ilk yasa 1869'da yürürlüğe kondu. Sonra, 1874, 1884, 1906, 1973, 1983'te çıkarılan yasaların her biri, kendinden öncekini yürürlükten kaldırıp onun yerini aldı. Şimdi yürürlükte olan, bu konuya ilişkin temel yasamız, MGK'nin 21.7.1983'te kabul ettiği, 2863 sayılı Resmî Gazete'de 23.7.1983'te yayınlanıp o gün yürürlüğe giren, "Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu"dur (1).

Yasa çıkarmak yetmez

Ne var ki, hukuk, toplumsal düzenin, özellikle de toplumdaki ekonomik gerekçeli davranış biçimlerinin değiştirilmesi için sanılabileceği kadar güçlü bir araç değildir. Devlete düşen tutum, yalnız yasak etmek ve yasağa uymayanı cezalandırmak değil; yasakların çiğnenmesine insanları iten koşulları da ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Oysa, bizde devlet, nice başka konuda olduğu gibi, eski eserlerin korunması konusunda da, hemen hemen yalnız, yasaklar getirip cezalar uygulamakla yetinmektedir.

Her ülke kendi koşullarına göre uygulama yürütmek zorundadır

İnsanlığın ortak malı olan eski eserleri korumak amacı güden yasaların bir -örnekliğe kavuşturulması, henüz bu tür yasalar çıkarmamış devletlerin bunları çıkarma yükümlülüğünü üstlenmesi, çıkarılması uygun olacak yasaların metinlerinin bir öneri biçiminde belirlenmesi için çeşitli uluslararası kuruluşlar çalışma yapmışlardır (2). Bu çalışmaların hiç değeri olmadığını öne süremeyiz ama, tüm dünyada konuya ilişkin yasaların bir-örnek olmasını asla gerçekleşemeyecek olan ve zaten gerçekleşmemesi gereken bir düş saymalıyız: Her devletin bu konudaki temel yasası, kendi özel koşullarına uygun düşmek zorundadır, bu yüzden diğer devletlerinkinden değişik olacaktır. Örneğin, ülkesinde hemen hemen hiçbir eski uygarlık yapıtı bulunmayan Güney Afrika Birliği'nin bu konudaki yasal düzenlemesi, yurdunun her yanı bir eski eser deposu durumunda olan Türkiye'nin getirmek zorunda bulunduğu ayrıntılı ve sert yasal düzenlemeye elbette ki uymaz, uyamaz. Hollanda'da nice görkemli tarihsel yapı ve anıt bulunmakla birlikte, oradaki uygarlığın tarihçesi oldukça yenidir ve Anadolu'daki gibi kimi 6-7 bin yıllık höyükler, toprak altında gizli kalıntı yığınları orada yoktur; üstelik, Hollanda'nın küçücük ülkesinde, nüfus yoğunluğu dolayısiyle, bir tarihsel kalıntı alanının gözden uzak yürütülecek kaçak kazılarla eşelenmesi, olabilecek bir şey değildir. Böylece bizim höyüklerde, tarihsel kalıntı alanlarında (hatta bazen, yöre köylülerinin elbirliğiyle) yürütülen kaçak kazıları önlemek için almak zorunda bulunduğumuz yasal önlemler, Hollanda hukukunda hiç yer almayabilir.

● *Bergama-İzmir karayolunun kenarında, tahrip edilen bir tümülüsün mezar odası (Foto: N. Başgelen)*

Ekonomik iticilerin önemi.

Devletin yüklü ödenek harcaması gereği

Eski eserleri koruma çabası, birinci olarak, ülkedeki ekonomik geri kalmışlık, yoksulluk ölçüsünde bireyleri pençesine alan, eldeki her olanağı sömürmek isteğiyle yani bireysel bencillik ve çıkarcılıkla çatışır. Köylü, bitişik höyükte kaçak kazı yapmak, bulduklarını kasabadaki eskiciye, hurdacıya satmak ister. Kasabadaki hurdacı, bunları, birkaç kat kazançla, büyük kentteki antikacıya; o antikacı da, yine birkaç kat kazançla, zengin derlemeciye ya da yabancı turiste satmak ister. Yoksul yurttaş, bitişikteki tarihsel yıkıntılardan, düzgün kesilmiş taşları sökük almak, yapı taşı diye kullanmak ya da satmak ister. Bir tarihsel kalıntı alanına sahip olan yurttaş, hatta devlet kuruluşları, orada dilediği gibi inşaat yapmak ya da var olan taşınmaz eski eserleri yıkıp yerine kendi dilek ve çıkarlarına uygun yapıyı kondurmak ister.

Bu duvarı aşmak, paraya, paraya, yine paraya dayanır. Devlet bir an önce höyüklerde, tümülüslerde, tarihsel kalıntı alanlarında kazı yürütüp, var olanı ortaya çıkarmalı, taşınabilir olanlarını almalıdır. Köylü ve kentli, insanca yaşamak için gerekli geliri elde edebildiği bir toplum ekonomisine kavuşmalı, yasaya ve toplum çıkarlarına aykırı işlerde üç beş kuruş kazanmak için her cezayı göze alacak düşkünlükte olmamalı, bu durumdan kurtarılmalıdır. Üzerinde tarihsel yapı ya da kalıntı bulunan özel mülkiyetteki arazi, devletçe kamulaştırılmalı; kamu mülkiyetinde ise, onu elinde tutan kuruluşa başka yer verilmeli ve herhalde bu tür arazilerin Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yönetimine bırakılması sağlanmalıdır.

Çok yazık ki, bugünkü Türkiye'nin ekonomik gücü, böyle önlemleri üç-beş yılda gerçekleştirebilmesine olanak verecek zenginlikte bulunmaktan pek uzaktır. Hele maliyecilerimizin kafası, bu gibi önlemlerin alınmasını kendilerine dert edinmekten, daha da büyük bir mesafe ile uzak kalmıştır. Örneğin, dünyadaki en ilginç, en önemli arkeolojik buluntulardan nicesinin yer aldığı İstanbul Arkeoloji Müzeleri ana yapısında ikinci kat, yıllardan beri, orada gezecek ziyaretçilere göz kulak olacak sayıda hademe bulunmadığı için, evet yalnız bu sebepten, merdivene "onarım var" levhası konup ziyarete kapalı tutulmaktadır. Dünyanın en önemli müzelerinden birinin, kendisine üç-beş hademe tutacak ödenek verilmediği için bu hale düşürülmesi, en kısa deyişle, utanç verici bir haldir ve herhalde, gülünecek hal değildir.

Bilgisizlik, ilgisizlik

Eski eserlerin korunması ve değerlendirilmesi çabaları, yurdumuzda, ikinci olarak da ilgisizliğin ve bilgisizliğin duvarına çarpıyor.

Örneğin, TC Karayolları örgütünün, yol yapma ya da genişletme çalışmaları yürütürken yok ettiği, ağır zarara uğrattığı eski eserlerin sayısına ve -sayıyı bir yana bırakalım- önemine rağmen, şimdiye dek bu örgütten kimseye bu gibi zararlar nedeniyle tek söz söylendiğini bile duymadık. Gerek bu örgütün, gerek YSE, Millî Savunma Bakanlığı ve diğer birtakım kamu kuruluşlarının eski eserlere verdiği zararların somut örnekleri, Eski Eserler Hukuku adlı kitabımızda sıralanmıştı (s. 93-94). Aslında o listeyi, en az oradakiler kadar acıklı örnekler ekleyerek, birkaç kat uzatmak olanağı vardı ve eklenecek örneklerin başında da, Kemalpaşa yakınında Karabel geçidinde bulunan Hitit'ler çağı (Hitit yapıtı, ya da, daha güçlü olasılıkla, Luwi yapıtı) ünlü kabartmanın 100 m. kadar kuzey ilerisinde, eski yolun yanındaki, en az 3200 yıl öncesinden kalma, Batı Anadolu tarihçesi açısından son derece önemli bir anıt-belgenin, üzerinde Luwi yazıları ve kabartmaları bulunan anıt kayaların, Karayolları eliyle yol genişletilirken parçalanıp yok edilmesi gelmeliydi. Şükür ki Güterbock bu anıtları görmüş, incelemiş ve fotoğraflarını çekip yayınlamıştır. (Istanbuler Mitteilungen, 1967). O yazısında, Güterbock, içine doğmuş gibi, Luwi anıtlarının yol yanında olduğunu, yol genişletilirken bunların zarar görebileceğini yazıp bizi uyarmaktaydı. İncelemesinde, İzmir Arkeoloji Müzesi'nin o zamanki müdürü de yanında bulunmuştu. Müdür, ya da örgütü, hiç değilse o anıtlar çevresinde çalıları kestirip bir levha diktirerek anıtın varlığına dikkati çekmek gerekirken, bunu yapmamışlardır. Karayolları örgütü de, her zaman olduğu gibi, çalışma yapılacak yerde eski eser var mı diye araştırmada bulunmak zahmetine katlanmaksızın, kırıp parçalayıcı araçlarıyla yolu genişletmeye koyulmuştur. Sonuçta suç her iki kamu kurumundadır.

Sonuç

Görülüyor ki, eski eserlerin korunması ve değerlendirilmesi çabasından yararlanacağımız önemli bir araç, konuya ilişkin iyi bir yasadır; ama çabanın başarılı olması için yalnız bu araç yetemez. Gerçi, konuya ilişkin şimdiki temel yasamızın da içerdiği sakıncalı kurallar, kendi içinde düştüğü çelişkiler az değildir (bu konuda ayrıntıya girmeyip bunları, Eski Eserler Hukuku kitabımızın yeni yasaya göre hazırlamakta olduğumuz 2. basımında belirteceğiz); ancak, konuya ilişkin uygulamada, birbirinin tutumundan yakınan ve çıkarları çatışan devlet ile bireyin sıkıntıları, bizce, yasanın aksaklığından ya da eksikliğinden çok, yukarıda değindiğimiz başka nedenlerden doğmaktadır.

Notu:

1) Türkiye'nin eski esreler hukuku üzerine şimdiye değin yapılan bilimsel yayın yalnız iki inceleme yazısından (**Ahmet Mumcu**, Eski eserler Hukuku ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1. bölüm: 1969, c.26; II. bölüm: 1971,c.28; **Bilge Umar**, Yeni Bir Eski Eserler Kanunu Metni Önerisive Gerekçesi, İzmir Hukuk Fakültesi dergisi, 1983,c.2) ve bir kitaptan (**Bilge Umar**, Eski Eserler Hukuku, Ege Üniversitesi yayını, İzmir 1981) ibarettir.

2) Bu konuda bilgi için bkz. **Kudret Ayiter**, Die Notwendigkeit der Gesetzgebung zum Schutz des Kulturgutes (Archaeologie und Gesellschaft adlı Stuttgart'da çıkan bilimsel derginin 1981 yılı sayısında yayınlanmıştır).

Arşiv

Haçlı Seferleri'nde İstanbul yangını: 19 Ağustos 1203 Villehardouin

★ İmparator Alexis keşif gezisini henüz tamamlamamıştı ki, Konstantinopl'da bir felâket daha meydana geldi: Rumlarla Latinler arasında çıkan bir anlaşmazlık sonucu, yazarın tanımadığı birtakım basiretsiz kişiler şehri ateşe verdiler. Böylece çıkan yangın öylesine ürkütücü boyutlara ulaştı ki kimse kontrol altına alamadı. Limanın öbür yakasında kamp kurmuş olan baronlar büyük üzüntü içinde hayıflanarak yüksek kiliselerin zengin sarayların ve koca tacir sokaklarının birbiri ardınca kül oluşunu seyrettiler, ellerinden ne gelirdi ki...

★ Böylece alevler limanın üstüne sıçrayıp, şehrin yoğun yerleşim bölgelerine, diğer taraftaki deniz kıyısına kadar ulaştı ve Aya Sofya'yı tehdit etmeye başladı. 8 gün süren ve yarım fersah alanı örten yangında kaybedilen malın ve canın hesabını tutan çıkmadı. Erkekler, kadınlar ve çocuklar öldüğü halde sayıları bilinemedi.

★ Geldikleri memleketleri ne olursa olsun Konstantinopl'a yerleşmiş olan hiçbir Latin daha fazla kalmaya cesaret edemediğinden karılarını ve çocuklarını ve yangından kurtarabildikleri neleri varsa kayıklara bindirip Haçlılar mevkiine kaçtılar. Böyle yaptıkları iyi de oldu zira daha sonra Haçlılar'a büyük yararları dokundu. Böylece Franklarla Rumlar arasındaki anlaşma bozulmuş oldu, ancak her iki tarafta da bunun sorumlusunu bulmak mümkün olamadı.

1203 yılında haçlıların istilâsına uğrayan İstanbul'a gelen orduda yer alan yazarın metninin 1961 tarihli baskısından yararlandık

Yaşlı İstanbul için genç düşler (9)

Abdullah Öğülmüş

Boğaziçi'ndeki koru ve çayırların tümü halka açılmıştı. Kabataş'tan Rumelikavağı'na, Üsküdar'dan Anadolukavağı'na dek uzanan kıyı boyunda, ellili yıllardan beri yapılagelen beton yığınlarının tümü yıkılmış, her beşyüz metrede bir halk plajı yapılmış, yanan yalıların yerine ise benzerleri inşa edilmişti.

14 bin hektar genişliğindeki Boğaziçi yamaçlarında ağaçlandırılmadık alan kalmamış, beton yapılar yıkılarak seyrekleştirilen mahalleler birbirinden ayrı köylere dönüşmüş, bu köylerin çoğu da Boğaziçi'nde dört mevsimi yaşamak isteyen yabancılara birer yıllığına kiraya verilmişti.

Turizm Ofisi uygun bölgelerde seksener yataklı ve ikişer katlı ahşap oteller yaptırarak hizmete açmış, Boğaziçi bu görünümüyle Türkiye'nin ve belki de dünyanın en büyük turizm beldesi oluvermişti.

Ulaşım Ofisi'nin önerisi üzerine, Boğaziçi'nin her iki kıyı kuşağındaki karayolu yeniden düzenlenerek motorlu taşıtlara kapatılmış, motorlu taşıtlar için, kıyıdan geri görünüm bölgelerine dikey yollar açılmıştı. Bu planın uygulanması, İstanbul'dan Boğaziçi'ne ulaşımı daha da rahatlatmış Boğaziçi'nde iskele sayılarının artırılmasıyla sefere konan hızlı deniz taşıtları saatte 30 bin yolcu taşımaya başlamıştı.

Ayrıca, Büyükdere gerisinde kurulan Olimpiyat Köyü ve Baltalimanı geri görünüm bölgesinde kurulan hayvanat bahçesi Boğaziçi'ne ayrı bir özellik kazandırmış, Boğaziçi köprülerinin ışıklandırılması ise teknoloji çirkinliğini örtmüştü.

Bebek'te, Olimpiyat Köyü'nün açığı Büyükdere'de, Beykoz ve Üsküdar'da birer yat limanı yapılmış, Rumeli ve Anadolu Hisarları ise onarılarak kültür merkezleri durumuna getirilmişti.

Bu arada Boğaziçi deniz trafiği tüm ulusların görüşleri alınarak yeniden düzenlenmişti. Buna göre, yük ve savaş gemileri Boğaziçi'nden saat 01-08 arasında geçecek, kalan zamanda ise sadece saltanat kayıklarıyla turist gezdirilecekti.

...Düşüme göre, Boğaziçi bu konumuyla 50 bin yataklı dev bir oteldi, ve dünyanın sayılı zenginleri Boğaziçi'nde bir yıl yaşayıp dört mevsimi görmek için yarış halindeydi.

Turizm Ofisi'ne göre, Boğaziçi'ni bu görünüme kavuşturmak için harcanan 450 milyar lira, Boğaziçi'nden sağlanacak turizm geliriyle üç yılda geri alınacaktı.

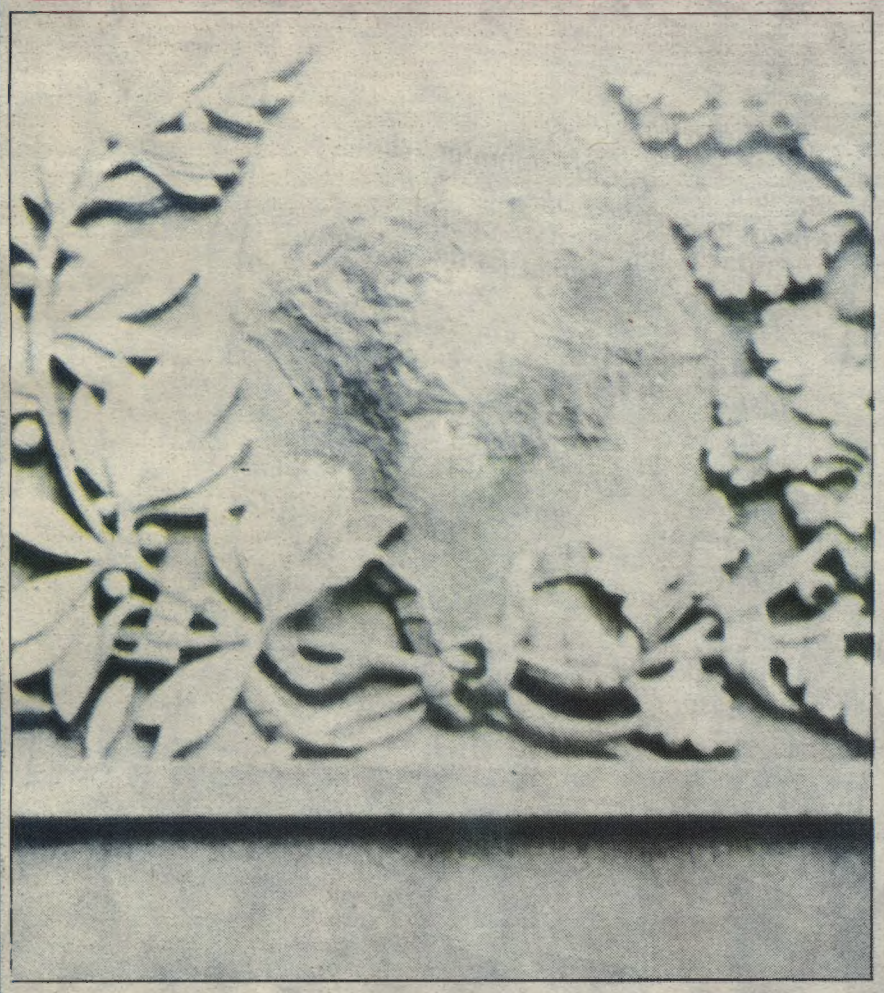

● *Remondo d'Aronco'nun elinden çıkma bu zarif çeşmenin üstündeki tuğrayı ezen anlayışın üzerinde durmak gerek. (Foto: Sarkis Baharoğlu).*

ŞEHİR, TARİH, KÜLTÜR

Naima Tarihi'nin 4. cildinde, 1642 yılı olayları arasında, Bursa'da yıkılan bir kilisenin öyküsü aktarılır ve Padişahın "kilise yıkanların ileri gelenlerinden nice kimseleri divan-ı hümâyuna getirip nice ağır sözlerle azarladığı ve kiliselerin yine yerinde kalmasına ferman verdiği" eklenir. Ahmet Refik'in İstanbul'la ilgili vesikaları derlerken bulduğu benzer malzemeler vardır: İstanbul'daki Yahudi, Ermeni, Rum cemaatlarının dinsel anıtlarının korunması ve onarımı konusunda Padişah elinden çıkma fermanlardan, azınlıkların haklarının duyarlıkla korunduğunu öğreniyoruz.

Osmanlı hoşgörüsünün somut bir tanığıdır Kuzguncuk merkezi: Cami, sinagog ve kilise, olsa olsa yüzer metre arayla, küçük bir üçgen oluştururlar burada. İstanbul'un belki de en küçük semtlerinden biridir Kuzguncuk: Müslüman bir berber, Hıristiyan bir tuhafiyeci, yahudi bir terzi yanyana yaşarlar. Gelin görün ki, bu hoşgörü tablosu, özellikle 1950'li yıllardan sonra bir hayli zedelenmiştir.

İstanbul'un benzersiz kimliğini, "yeryüzünün başkenti" olma niteliğini XIX. yüzyılda biraz da bu kozmopolit örgü belirlerdi. Yüzyıllar boyu oluşmuş bir bireşimci mühürdü bu atmosferi yaratan: İtalyanlar, Beyaz Ruslar, Frenkler, İspanyol Yahudileri, Araplar ve Arnavutlar, Afganlar ve Lehler Osmanlı toplumunu, daha çok da İstanbul'un toplumsal dokusunu renklendiren azınlık topluluklarıydı.

Bu farklı toplulukların farklı kültürel gelenekleri şehrin yapısını da derinden etkilemiş, anlaşılması bile güç rastlantı dinamikleri sayesinde İstanbul'un anıtsal donanımı çeşitlenmişti: Şeyh Zâfir'in türbesi bir İtalyan'ın, Selimiye kışlası bir Ermeni'nin elinden çıkmış, Süleymaniye'nin yapımında 1500'ü aşkın Hıristiyan usta ve işçi çalışmıştı.

Son çeyrek yüzyıl içinde yalnızca gayrimüslimlere karşı değil, kendimize karşı da geniş ölçüde hoşgörümüzü yitirdiğimiz, zor yaşama koşulları nedeniyle yumuşak, kalender tavrımızdan uzaklaştığımız ortadadır. Bu bizim yalnızca tarihî çevremize katılaşmamıza yol açsa gene iyi; kaçınılmaz biçimde doğal ve insanî çevreye de soğuk, çıkarcı davranma ritmimiz artıyor. D'Aronco'nun çeşmesindeki Abdülhamit tuğrasını ezen anlayış, bir aşama sonrasından 'ulvî gayeler'le yangın çıkartabilir, daha sonra da, Yeşilköy'de yaşanan olayda olduğu gibi, üç Ermeni komşusunu 'milliyetçi' duygularla ortadan kaldırabilir.

Neyse ki treni hâlâ kaçırmış sayılmayız.

Enis Batur

Profil

Semavi Eyice

1923 yılında İstanbul'da doğan sanat tarihçimiz Semavi Eyice 1943'te Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra yurt dışına giderek, Viyana ve Berlin üniversitelerinde (1944-45) Arkeoloji ve Bizans Sanatı üzerine öğrenim görürken Berlin'in işgâli üzerine yurda döndü. 1948'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümünü bitiren Eyice, aynı yıl asistan olarak akademik göreve başladı. Prof. Schweinfurth yönetiminde Bizans sanatı üzerine çalışmalarını yoğunlaştırdı ve son dönem Bizans mimarisiyle ilgili doktora tezini verdi. 1955'te doçentliğe, 1964'te ise profesörlüğe yükselen Semavi Eyice'nin başlıca kitapları "İstanbul: Petit guide á travers les monuments byzantins et turcs" (1955), "İstanbul Minareleri" (1962), "Son Devir Bizans Mimarisi" (1963), "Galata ve Kulesi" (1969)'dir. İslâm Ansiklopedisi'nin İstanbul maddesinde yer alan "İstanbul Tarihî Anıtları" bölümünü de kaleme alan Prof. Eyice, uluslararası çapta bir İstanbul ve Bizans sanatı uzmanı olarak ün yapmıştır.

Şehir anahtarları

Anasthase Surları

İstanbul'a 70 kilometre uzaklıkta bulunan Anasthase Surları, adını İmparator Anasthase'den almıştır. İS. 500 yıllarında yaptırılan surların kalıntılarına hâlâ rastlanmaktadır. İmparatorun İstanbul sayfiyelerini Trakya'dan gelen barbar akıncılardan korumak üzere yaptırdığı sanılmaktadır. Kısa zamanda inşa edildikleri için pek sağlam olmayan surların uzunluğu 50 kilometreyi aşmaktadır. Karadeniz sahilinde Avcık İskelesi'nden Marmara sahilinde Silivri'ye kadar uzanan surların yüksekliği 5-6, metre kalınlığı ise 3.5 metre civarındadır. Sağlam olmadıkları için işlevlerini yerine getiremeyen surlar, tarihte önemli olamamışlar, bu nedenle de varlıklarını koruyamamışlardır.

Bir kitap

İlhan Berk/İstanbul Kitabı

İstanbul şairleri arasında, yenilikçi Türk edebiyatının önemli isimlerinin başında yer tutan İlhan Berk de anılır. İlk kitabı "İstanbul"u 1947'de yayımlayan Berk, bu ilk kitabını da içeren "İstanbul Kitabı"nı 1980 yılında günışığına çıkardı. Arada, yayımladığı şiir kitaplarından özellikle ikisinde, "Şenlikname" ve "Atlas"da da pek çok İstanbul şiiri yer almıştı. İstanbul Kitabı'nda İlhan Berk'in şehre pek sıcak sayılamayacak bir bakışla, "ayraç içine alınmış" bir konu gibi baktığı görülür. Ayraç dışında yalnızca şairin öznelliği etkili olur. Öyle ki, bir sokağa ya da semte yalnızca bir "konu"ymuş, yaşayan ve tarihî doku barındırmayan bir "şey"miş gibi bakar Berk. Gene de, İstanbul konusunda gereğinden fazla duyarlı davranan şairlerden ayrılan ilginç, özgün bir bakıştır şairinki.

Değişen İstanbul için albümler IX

Kartpostallar Nezih Başgelen arşivindendir.

● Rumeli Hisarı'nın geçen yüzyılda çekilmiş bu fotoğrafı, İstanbul'un yaşadığı çarpık doku değişimi nedeniyle neleri yitirdiğimizin tanığıdır.

● II. Theodosius surlarının yüzyıl başında çekilmiş bilinen en eski ve karakteristik fotoğraflarından birini görüyorsunuz.

● Yüzyıl başında basılmış bu kartpostalda, onarım öncesindeki haliyle ünlü Tekfur Sarayı'nı görüyorsunuz.

1509 DEPREMİ

Bir zaman vardı ki zamanlar içinde,
Kanatları turuncu bir kuşa benzer,
Üsküdar'ı seyrederdim sarsıldı yer,
Devrildi penceremden kanlar içinde.

Yandı gülüm üç yüz atlı vezir kulum
Mustafa'nın konağında, cumba, revak,
Düştü nakış, indi pul pul altın varak,
Taş taşa dargın, yıkıldı İstanbulum.

Ve dev suretler göründü, Matta, Lukas,
Yohanna ve melekler, dökülmüş Bizans
Duvarlarında, çifte kartal ve İncil,

Baktılar mavimsi göklerinden bencil,
Baktılar haçlarla korkunç, titreyerek,
Çaresiz kullarıma, yalnız ve ürkek.

OKTAY RİFAT

● Yedikule çevresinde bir zamanlar dingin, doğal bir ortam vardı. Bunun yerini bugün hava kirlenmesine eşlik eden büyük bir motor uğultusu almış durumda.

● Yedikule'nin yakınlarını konu edinen bu kartpostalda yer alan koyunlar şimdi yerlerini, Anadolu'ya kalkan otobüslere bıraktılar!..